

ZA JEDNU POVIJEST NAŠEG KNJIŽEVNOG FOLKLORA

Znatan dio hrvatske književnosti pripada folkloru, tj. usmenoj predaji. Novija naša umjetna književnost težila je pri svom nastajanju da joj se štaviše približi i duhom i izrazom. U tom je pogledu Ivan Mažuranić postigao najviše svojim epom »Smrt Smail-age Čengijića«. Poslije romantizma umjetna je književnost u nas krenula drugim smjerom, pa ipak, zahvaljujući toj prvotnoj težnji, ona se nije nikad dokraja odnarodila, nije postala neživotna, kopija stranih djela, prazan odjek tuđih nastojanja.

Lijep primjer našeg budućeg promatranja svega onoga što se dešava u svijetu velikih književnosti, a da se pri tom ne izgubi vlastito obilježje, imali smo i u poeziji u razdoblju između dva rata, kad su i Valéry, Ungaretti, Jesenjin, Rilke i F. Jammes, a i još neki strani pjesnici, bili tako poznati našim lirikima, ali to nije ugrozilo zgradu koju su oni tada podizali.

I u radovima samih početaka naše umjetne književnosti, tj. tamo negdje za prvih desetljeća XVI stoljeća, naći ćemo pored svih utjecaja susjedne književnosti na Apeninskom poluotoku, i duh naše narodne poezije. Uz petrarkističke lahore, koji su nesumnjivo duvali iz dvorova i visoko civiliziranih gradova Italije, nad hrvatskom umjetnom poezijom nije nikad prestao da struji i životni dah naših livada i polja. Potanji studij npr. Ranjinina »Kanonijera« pokazao bi, a i Milan Rašetar je u tom pogledu učinio mnogo, da je poneki rad, koji se dosad smatrao radom učena pjesnika u tom kanonijeru, uz neznatne izmjene, djelo narodnog pjevača, da pripada našoj usmenoj tradiciji. A zatim, da izmjene u tim pjesmama nisu krupnije od onih koje su izvršili neki najistaknutiji sabirači naše narodne poezije u XIX stoljeću. Ali i kad toga ne bi bilo, postoji duh pa i način oblikovanja u nekim pjesmama koje očito pripadaju umjetnom stvaraocu u tom kanonijeru, kome je kumovala poezija naše usmene predaje. A uz to u tom istom stoljeću imamo i izravne zapise Petra Hektorovića u »Ribanju i ribarskom prigovaranju« (1568) koji iako brojem maleni znače mnogo.

Od tada pa do Hrvatskog odnosno Ilirskog preporoda svako će nas stoljeće, a da i ne govorimo o Kačićevu, obogatiti ponekim radom usmene tradicije bilo to u nekom umjetnom djelu, kao u baladi »Majka Margarita« u Barakovićevoj »Vili Slovinki« (1813), bilo tako da ćemo ga prema upozorenjima samih pisaca, kao npr. Zoranićevim u »Planinama« (1569), pronaći kasnije u pojedinim rukopisima (Fancevljevo otkriće prekrasne romance »A ti divojko šegljiva« u jednom zadarskom rukopisu XVII st.) itd.

Ali na veliku vrijednost naših folklornih književnih radova upozorit će tek romantički pokret odnosno čitav niz Vukovih knjiga, i pored Fortisovih anticipacija. Poslije će mnogi potaknuti tim uspjehom, a i osvojeni jednostavnom ljepotom stanovitog broja tih radova, sami početi sakupljati u narodu takve radove (Vraz, Jukić, Kurelac), ili barem sudjelovati pri njihovu objavljivanju (Martić, Bogišić).

Ogromno je značenje imao u tom pogledu i »Poziv« Matice hrvatske god. 1877, koji je bio upućen svim rodoljubima, da sakupljaju narodne pjesme, jer je odaziv na nj bio primjeren, pa smo tako dobili čitav niz veoma vrijednih zapisa, koji i danas tvore najjaču polugu pri svim naporima u tom pravcu. Deset štampanih Matičinih knjiga pod naslovom »Hrvatske narodne pjesme« (1896–1942) samo su djelomično iskoristile tu bogatu i zaista vrijednu građu.

Zatim ne smijemo pustiti iz vida i mnoga izdanja koja su objavili pojedinci s više ili manje uspjeha u Zagrebu i u drugim našim gradovima. Kad smo nakon drugog svjetskog rata počeli sistematski sakupljati ostatke folklorne građe, zahvaljujući za to posebno osnovanoj ustanovi »Institutu za narodnu umjetnost«, koja djeluje u Zagrebu od god. 1948, ionako obilni materijal još je više porastao. Sad smo među ostalim dobili uz književne i muzičke zapise. Nećemo time kazati da nije muzičkih zapisa bilo i ranije, ali od osnutka toga instituta i folklorna je muzika uključena u sistematski sakupljački rad. Pri tom se sakupljanju po raznim dijelovima naše domovine pojavile i drugi zadaci u vezi sa seljačkom arhitekturom, plesom, dramom, vjerovanjima itd., pa su i ta istraživanja još više oživjela interes za naše narodno blago.

No makar je sve to vrijedno i makar sve to ima svoje veliko značenje, ipak nas naš odnos prema ukupnoj folklornoj građi ne može da zadovolji. Mi još ne znamo što je najvrednije u njoj. Istina netko bi mogao reći da nije mnogo bolje ni s našom umjetnom književnošću na kojoj se okušalo više ljudi. U posljednje smo vrijeme počeli sve više izdvajati Ivana Mažuranića i S. S. Kranjčevića kao naše najveće pjesnike, no zar to nismo i dosad radili, a što je s ostalim našim književnicima? Koliko ima još oprečnih sudova npr. o Vladimiru Vidriću koji se, čini se, nalazi najviše na putu da ga svi prihvate. Mi još nemamo opširne, detaljne povijesti svih razdoblja naše književnosti i ne znamo da li ćemo je tako brzo imati. Pa kad je tako s umjetnom, kako ćemo tražiti da bude bolje s folklornom našom književnošću. Ne volimo dijeliti te književnosti jednu od druge, jer nakraju one su samo dva izdanka

istoga debila, ali morat ćemo ih u ovom osvrtu ipak barem teoretski razlikovati.

Naša folklorna književnost treba svoju povijest. A šta bi u njoj trebalo obraditi? Znatnu poteškoću predstavljaju neobjavljena ostvarenja, koja su vrlo vrijedna u umjetničkom, a i u jezičnom pogledu. Ne može se rukopisni dio ostaviti neocijenjen ili čekati dok ne bude štampan, jer bi to značilo za dugo vremena odgoditi pisanje takve povijesti. Svakako velika je građa koju bi obuhvatila ta knjiga, jer bi trebalo proučiti ne samo građu u objavljenim i neobjavljenim zbirka, već i folklorni književni materijal u raznim publikacijama kao što su: revije, tjednici, dnevници, kalendari, prigodna izdanja i dr.

Neka tvrdjenja da glavne štampane zbirke iz XIX i XX stoljeća predstavljaju najvrednije i da se na terenu ne može naći ništa značajnije, mislimo da je suvišno pobijati poslije najnovijih otkrića, koja dokazuju protivno.¹ Zatim treba utvrditi da dobar dio hrvatskih folklornih književnih radova (osobito u stihu) nije samo spjevan u čistoštokavštini, nego i u stanovitoj smjesi sad štokavsko-čakavskoj, sad štokavsko-kajkavskoj, ili samo u čakavskom odnosno kajkavskom dijalektu, pa da kao takav nije tako pristupačan čitavoj našoj čitalačkoj publici. Međutim to nas ne bi smjelo smetati, jer i dobar dio naše stare umjetne književnosti do XIX stoljeća odnosno do Hrvatskog preporoda nije ispjevan u čistoštokavštini, pa ga svejedno smatramo kao neodjeljiv dio našeg literarnog naslijeđa. Ali i kad bi to bila neka zapreka pri njegovu objašnjavanju i populariziranju, opet bi prema njoj morali biti ravnodušni, jer bi mi u takvoj povijesti u prvom redu nastojali da našu folklornu književnu građu ocijenimo s estetskog gledišta, bez obzira na to u kojem je ona dijalektu oblikovana. Osim toga među pojedinim ostvarenjima te folklorne građe ima i takvih (osobito pjesama) koja su dosta stara te koja i danas imaju svoju arhaičnu vrijednost. Jedan smo od takvih radova u stihu zabilježili god. 1958. na otoku Žirju kraj Šibenika od starice Marije Roman rođ. Jurić, a u kojem je glavni junak Ivo Senjanin:

Opremi se Senjanine Ive,
opremi se moru u gusare,
gusarija devet godin dana,
kad deseta godina nastala,
tad se Ive dvoru opremija.
Kada dojde na kraj sinjeg mora
tote najde čobanicu mladu,
kako čuva svoje bile ovce,
kako čuva i kako popiva,
pa je Ive njojzi besidija:
»Jesi li se udavala, mlada,
čigova si roda i plemena?«
Njemu pravi² čobanica mlada:
»Ja se nisan, deližo neznana,
ja se nisan dosad udavala,

¹ Vidi Zgančeve zbirke kajkavskih narodnih pjesama, neke pjesničke zapise u Čubelićevim zbirka, zbirku koju sam izdao pod naslovom »Zlatna jabuka« i dr.

jer san jadna sirota divojka!
 Na to jon je Ive besidija:
 »Ja ću tebe, mladu, odljubiti!«
 Moli mu se sirota divojka:
 »Nemoj toga meni učiniti,
 jer ja 'oću boga umoliti,
 da on maglu na zemljicu spusti,
 u magli će šara zmiya biti,
 pa ćeš od nje junak poginiti.«
 Govori mu njegovu družina:
 »Ti ne diraj sirote divojke,
 jer je teška kletva divojaška,
 a nabaška³ sirote divojke!«
 Na to Ive haje i ne haje,
 ven odljubi sirotu divojku,
 Boga moli sirota divojka,
 da se magla na zemljicu spusti,
 da u magli šara zmiya bude,
 pa da od nje pogine Ivane.
 Bog joj čuja od srca molitvu,
 spustila se magla na zemljicu
 i u magli zmiya šarovita,
 pa se Ivi vije oko vrata,
 'oće Ive od nje poginiti.
 tad mu kaže družina ostala:
 »Jesmo li ti, Ive, govorili,
 da ne diraš sirote divojke,
 da je teška kletva divojaška,
 a nabaška sirote divojke,
 boje ti se u more baciti,
 neg sirotu mladu odljubiti.
 Povij⁴ nami, Senjanine Ive,
 šta ćemo ti majci kaživati?«
 Govori in od Senja Ivane:
 »Vi povijte mojoj staroj majci,
 da ću joj se dvoru zavratiti,
 kad urodi javor s jabukami,
 kad obili perje na gavranu,
 kad procvati ruža u kamenu!«
 To izusti i dušicu pusti.⁵

Tu baladu iznosimo i stoga što je vanredna umjetnina. Već je njezin početak snažan. Treći stih »gusarija devet godina dana« upućuje nas, kako je težak i opasan život provodio glavni junak i kako mu je nasilje ušlo u krv. A moćan je i »kor« Ivine družine koja nastupa na dva odlučna mjesta balade, tj. prvi put prije nego će, glavni junak silovati djevojku i drugi put, kad je već siluje. »Kor« izriče snažno moralna osjećanja puka. Jadni svršetak junaka dolazi kao pravedna kazna silâ koje ne dozvoljavaju da se naruši ravnoteža između zla i dobra.

² govori.

³ posebno,

⁴ kaži.

⁵ O. Delorko, »Narodne pjesme s nekih šibenskih otoka«, 1957/58. Rukopisna zbirka Instituta za narodnu umjetnost u Zagrebu, br. zbirke: 310, br. pjesme: 110.

Česta je pojava u našoj narodnoj poeziji da zlo prevrši mjeru; pri tom se narodni pjevač služi i nerealnim zbivanjima, kao što su čudesa ovakve vrste.

Ima još mnogo balada koje su jednako snažne kao ova o nasilnom Ivi, a nalaze se neobjavljene u raznim zbirka naših ustanova. Čak i neki fragmenti pjesama djeluju snažno kao npr.:

Vino piju dva mila brajela,
vrime in je za u love poiti,
u dno gore 'di zmaj ljuti spava

Junak se je sa sedla bacije:
za granu je vranca privezao

On dva konja, a on ni jednoga

Crna i' je noćca poklopila.⁶

Ili:

»Jubo moja, ča odveza konja,
'di ću sada, na koju ću stranu?«
Konjić rže, uzda nam se spliće:
a zelena gorica daleko,
na dvi ga je pola prisikao,⁷

Ali ne samo u pjesmama već i u prozi možemo naići na snažna umjetnička ostvarenja. U prozi, koja nije pripovijetka, nego jednostavno kazivanje »uistinu doživljenog«. Primjer, koji navodimo, objavljen je u »Zborniku za narodni život i običaje« Jugoslavenske akademije,⁸ a potječe iz Punta na otoku Krku:

»I stara Dunižarka je videla čudo toga. Ona je bila jako pobožna, pa je svako jutro hodela na ranu misu. Na Dušni dan v noći se je niko doba zbudila i učinelo njoj se, da zvoni. Haba⁹ boje i lipo njoj se čini, da čuje zvon, kad bura utihne. Se je stala, zela faleceton i šla po škuron Kolušinu brzo crikvu, da ne zakasni na misu. Kad je prišla na vrata, vidi punu crikvu judi. Ne kantaju na glas, leh niš mrmju. Šla je pomalo va jenu koru.¹⁰ Kako ni jimela sviće, dal joj je jedan kraj nje bokunić, da i ona gori. Kad je misa finila, šla je s crikve z onu svićicu. Kako je još bilo škuro, ona je šla znova leć, da ne drhće, stanjena¹¹ prije zore. I zaspala je. Kad se je zbudila, već je svitelo i ona averti¹² na škrinji jenu

⁶ Ibid., br. pjesme: 148.

⁷ Ibid., br. pjesme: 152.

⁸ N. Bonifačić Rožin, »Puntarske predaje i puntarske glagoljske matices«, knjiga 37, str. 163. Zagreb 1953.

⁹ sluša,

¹⁰ klupu,

¹¹ digavši se,

¹² opazi,

košćicu, kad je prija spanja bila položila svićicu. Strah njoj je kosti stresal. Šla je popu i sve mu pravila. On njoj je rekal, da je to bila na mrtvaškoj misi i da je ona košćica od mrtvoga. Bi ju morala poč' tornat, aš ako ne, on čija je, ne će jimit mira.

Nju je bilo strah poč', ma da njoj mrtvi ne budu na duši, stala se je drugo jutro va istešu¹³ dobu i šla je crikvu. Našla ju je punu, sve kako i pasanu noć.¹⁴ Šla je va koru i onomu kraj sebe tornala¹⁵ svićicu. On ju je zel i mahnul njoj z glavu, kako da zahvaljuje. Ona je šla na to brzo, brzo van s crikve, a da ni pogledala ni livo ni đesno.«

Dakako drukčijim se sredstvima služi narodni kazivač od umjetnog. On je skromniji pri oblikovanju svoje građe, ali je zato njegov pripovjedački »postupak« izravan i sav se oslanja na samu atraktivnost »doživljenog«. Izvan njega on ne osjeća nikakvu potrebu za drugim izživljavanjima. Atmosfera prohladne zore dana je s ovo nekoliko krajnje suzdržanih rečenica: »Na Dušni dan v noć se je niko doba zbudila i učinilo njoj se, da zvoni. Haba boje i lipo njoj se čini, da čuje zvon, kad bura utihne.«

Osim goleme građe i u stihu i u prozi, koju bi trebalo proučiti, pri pisanju povijesti našeg književnog folkloru morao bi se ispitati i odnos pojedinih istraživača, naših i stranih, prema njoj. I u kolikoj su je mjeri oni poznavali. Najprije bi trebalo opisati trijumfalni doček našeg pjesničkog folkloru (njega u prvom redu) u Gajevoj »Danici«, pa pozivanje na nj, uz stare dopreporodne pisce – a osobito one iz Dubrovnika – kao na najautoritativnijeg učitelja pri pjesničkom oblikovanju. Zatim iznijeti dalji hod književnog folkloru (sad i njegovog pripovjedačkog dijela) kroz romantičnu periodu sve do realizma. Onda prikazati, kako se veličao (osobito u stihu) samo jedan dio tog folkloru (epski), a zapuštao drugi (epsko-lirski i čisto lirski), pa neprilike koje su iz tog nastale, a kojih se posljedice još i danas osjećaju. Onda bi trebalo posvetiti u toj povijesti i posebnu pažnju epici i pokušati unijeti nova osvjetljenja u vezi s njom (naročito u vezi s njenom građom, koja još nije objavljena¹⁶ koristeći se pri tom rezultatima evropske književne kritike posljednjih pedesetak godina od B. Crocea, do Pidala, E. Pounda i P. Toschija.

Dobar dio folklornih radova, koje smo navikli smatrati velikim, izbljedjeli su, ne hvataju se više duše i ne pobuđuju pažnju čitalaca protančanije književne kulture. S druge strane znatan dio te folklorne građe postaje sve privlačniji, dok mu mi još uvijek posvećujemo pre-

¹³ istu,

¹⁴ prošlu,

¹⁵ vratila.

¹⁶ Tu u prvom redu mislimo na veliku rukopisnu zbirku Balda Glavića, vlasništvo Matice hrvatske, danas pohranjenu u Jugoslavenskoj akademiji. U toj zbirci se nalaze neke vanredno uspjele pjesme, spjevane smjesom stokavštine i čakavštine, koje više sličje pripovijetkama u stihu nego običnim epskim pjesmama. Pune su uspješnih realističkih detalja, kao da im je autor neki Chaucer, samo anonimn, izgubljen u kolektivnu pučkih novelista koji se služe stihom.

malo pažnje. Ne nastojimo da mu prokrčimo put u strani svijet, koji se je znao diviti pjesmama kakve su »Hasan-aginica« i još neke.

Isto tako trebalo bi podvrći kritici diobu epskih pjesama u cikluse, jer se mnogi vrijedni prilog, radi te diobe, ne može nigdje smjestiti.

Nije manje odgovoran ni posao oko ispitivanja autentičnosti pojedinih priloga, osobito starijih sakupljača, kad se na autentičnost teksta manje pazilo, pa se pribjegavalo kojekakvim intervencijama, ne samo jezične nego i psihološke prirode. Samo pri tom ne bi trebalo ići u krajnost, ni odreći se tih priloga samo zato, što je zapisivač nešto dodao ili oduzeo.

Isto tako treba proučiti i sve načine poznatog saopćavanja u folklornoj književnosti, počevši od bajke do poslovice i zagonetke. Pri proučavanju poznatih zapisa naići ćemo na veće poteškoće pri utvrđivanju njihove autentičnosti i starine. Zatim u takvoj povijesti morat ćemo se pozabaviti i dramskim elementima i čitavim dramama u folklornoj književnosti. Najnovija istraživanja u tom pogledu (N. Bonifačić Rožin, »Narodna drama u Hrvatskoj«, Zbornik trećeg kongresa folklorista Jugoslavije, Cetinje 1958) dala su zanimljivih rezultata.

Bilo bi potrebno pri ovim ispitivanjima utvrditi i vrijednost i broj priloga koje su dale pojedine naše pokrajine, pa i neki dijelovi tih pokrajina (npr. dalmatinski i kvarnerski otoci, Hrvatsko zagorje itd.). I najposlije, kad izučimo svu tu građu, morat ćemo nakon potanje analize ocijeniti je, izdvojiti ono što je u njoj najbolje i najkarakterističnije. Ti napori neće zacijelo biti uzaludni, jer ćemo tako doznati, u čemu je najveća vrijednost našeg književnog folklora. Njegova povijest bit će jednim dijelom i povijest našeg duha, i to njegova znatnog dijela.